

Палійчук А.Л., к. філол. н., ст. викл.,
Східноєвропейський НУ імені Лесі Українки

ФОКАЛІЗАЦІЯ ТА СКОРОЧЕННЯ НАРАТИВНОЇ ДИСТАНЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті проаналізовано вплив психологічної та просторово-часової фокалізації на мінімізацію наративної дистанції між автором та читачем художнього тексту.

Ключові слова: автор, наративна дистанція, наратор, текст, читач, фокалізація.

В статье проанализировано влияние психологической и пространственно-временной фокализации на минимизацию нарративной дистанции между автором и читателем художественного текста.

Ключевые слова: автор, нарративная дистанция, нарратор, текст, читатель, фокализация.

The article analyzes the influence of the psychological and spatio-temporal focalization on the minimization of the narrative distance in fiction text.

Key words: author, focalization, narrative distance, narrator, reader, text.

Художній текст як мовленнєвий твір, що передає певну інформацію, організується суб'єктом мовлення – автором, його особистістю. Проте, не існує прямої відповідності між мовцем у розмовному мовленні й автором-творцем художнього тексту. У комунікативних ситуаціях рецепції художнього тексту автор відмежований від свого висловлювання, що ускладнює процес сприйняття. Читач має безпосередню справу лише з текстом, а з його творцем він пов'язаний опосередковано, через ступінь відображення останнього в ньому [Лотман 2000, 384]. Автор і читач не мають спільного дійсного моменту і дійсного поля зору. Отже, проблема художньої психологічної, просторової та часової близькості виявляється надзвичайно **актуальною** для нашого дослідження скорочення наративної дистанції між автором та читачем.

Автор художнього тексту є естетичним суб'єктом, який активно виявляє свій намір, позицію та оцінку зображуваної дійсності. Суб'єкт мовлення ставить перед собою "художнє завдання" –

ціннісну орієнтацію, тотожну емоційно-вольовій установці та сфері художньої зацікавленості автора, його творчому особистісному ставленню до предмета зображення. Автор апіорі має надмір знання і "бачення", а тому весь світ буття тексту просякнутий його свідомістю. "Акт читання завжди включає момент бачення тексту через перспективу, що безперервно перебуває в русі, пов'язуючи різні факти" [Ізер 1996, 267] і так конструює його багатовимірний простір [Белехова 2002, 347].

М.М. Бахтін узагалі розуміє автора як певну точку зору на дійсність, при цьому діалогічні відношення висловлювань є зміною "сміслових позицій", головна функція якої – передавати ставлення автора до оповідання [Бахтин 1979, 363–364].

Ми, слідом за Ж. Женеттом, використовуємо термін "фокалізація", щоб уникнути специфічних візуальних конотацій, характерних для терміна "точка зору". На нашу думку, поняття фокалізації не вичерпується лише представленням зорової перспективи, а навпаки, є потужним джерелом передачі психологічних, соціальних, культурних орієнтирів автора.

Мета статті полягає в аналізі впливу фокалізації на скорочення наративної дистанції між автором та читачем художнього тексту, що передбачає розв'язання таких **завдань**, як визначення ролі психологічної фокалізації у процесі скорочення наративної дистанції між автором та читачем, а також демонстрації залежності наративної дистанції від просторового та часового фокусу твору. Об'єктом дослідження обрано короткі оповідання О. Генрі, С. Моема та К. Менсфілд.

Основи фокалізації як підходу до проблеми зорової перспективи у творах словесного мистецтва були закладені Ж. Пуїоном [Pouillon 1974, 79]. Він виділяв два різновиди наративного "погляду": "зсередини" і "ззовні"; перший – як саму психічну реальність, другий – як її об'єктивну маніфестацію. В. Шмід розуміє фокалізацію як утворений зовнішніми та внутрішніми факторами вузол умов, що впливають на сприйняття і передачу подій у художньому тексті. Художня інформація, відома авторові, не підлягає вербальному оформленню, поки наративний матеріал не стає об'єктом чийогось "зору". Текст, повідомлення виникають тільки з відбором окремих елементів із безмежної кількості елементів, притаманних подіям. Такий відбір завжди відбувається з певної точкою зору [Шмід 2003, 121].

Отже, фокалізація визначає усі форми наративної присутності, включаючи наратора [Fowler 1982, 213], що і робить її ключовим

механізмом встановлення / та скорочення наративної дистанції. Суб'єкт фокалізації, утримувач точки зору, наратор або персонаж, з погляду якого вербально представляються наратовані ситуації й події, є фокальним персонажем, або фокалізатором. Навіть у ділянках тексту, де наратор не виявлений взагалі, фокус нарації присутній, адже фокалізатор є конструктором глибинного рівня, безпосереднім виразником імпліцитного Я автора [Nelles 1990, 372–373], що встановлює психологічні, просторові та часові фокуси твору, у межах яких розгортається стратегія скорочення наративної дистанції. Адже діалогічність висловлювання, інтимізованість полягають не тільки у прямій апеляції до читача, але і його залученні до вигаданого світу. М. Баль взагалі виділяє проміжний рівень комунікації між вербальним текстом і авторською історією, де одночасно знаходиться позначувальне тексту і значеннєве історії. Ця фаза гіпотетичного опрацювання впорядкованої і структурованої історії, на думку М. Баль, не повинна ототожнюватися із фазою організації наративного тексту і частково утотожнюється з лінгвокогнітивною процедурою перспективізації – пошуку вдалого положення [MacLaury 1999, 94].

Такий підхід дозволяє нам розглядати фокалізацію як універсальний механізм, що, обмежуючи авторське всезнання, визначає засоби скорочення наративної дистанції.

Трьома основними параметрами фокалізації є: включеність / невключеність інстанції, що оповідає у світ оповіді, спостереження об'єкта фокалізації ззовні / зсередини та постійність / змінність суб'єкта фокалізації. Загальноприйнятим у лінгвістиці вважається також виділення чотирьох планів фокалізації – просторового, часового, психологічного (когнітивна організація подій) та ідеологічного (емоційно-оцінна організація подій).

Послугуючись тезою Ш. Ріммон-Кенан, що визначальними факторами фокалізації є "когнітивне й емоційне бачення сфокусованого фокусуємим об'єктом" [Rimmon-Kenan 2002, 79–82], ми, услід за Р. Фаулером [Fowler 1977, 76] та М. Баль [Bal 1999, 101] вважаємо за доцільне об'єднати плани психологічної та ідеологічної фокалізації в один план – психологічної фокалізації, яку М. Баль так і називає, а Р. Фаулер – планом відношення (attitude). Просторово-часову фокалізацію через визнану єдність та неподільність художнього простору-часу (хронотопу) учені також об'єднують і називають фізичним або перцептивним планом відповідно.

Психологічна близькість між автором та читачем, що встановлюється залежно від обраного адресантом психологічного

фокусу в художньому тексті є умовою, ієрархічно вищою за просторово-часову близькість і такою, що її організовує. Якщо конкретизувати розподіл функцій нарративних інстанцій на *хто говорить* і *хто показує*, то просторово-часова фокалізація дає відповідь на питання – *хто бачить*, а психологічна, у якій ми виділяємо когнітивний та власне емоційний аспекти, – на відповідні питання *хто думає*, та *хто відчуває*.

Визначаючи усі форми нарративної присутності, психологічна фокалізація є універсальним механізмом встановлення близькості між автором та читачем. Номінативні одиниці, що передають обраний автором фокус, включаються в комунікативні одиниці, інтегруються на текстових просторах та препарують прагматичні наміри [Швачко 2010, 7]. Зокрема, психологічну близькість, солідарність між автором та читачем відтворюють засоби суб'єктивної модальності та оцінки, авторські коментарі, наприклад:

But this irrelevant stuff is taking up space that the story should occupy (O. Henry, p. 61).

Коментуючи сам текст, наратор виходить за межі вигаданого світу і вступає у прямий контакт із читачем, він намагається запобігти роздратуванню читача, надлишок поданої ним же інформації сам оцінює як – *this irrelevant stuff*, він солідарний із уявним адресатом.

У наступному прикладі автор, зображуючи одного із персонажів, непрямо, за допомогою універсального займенника *you*, залучає читача до процесу оцінювання. Він демонструє незадоволення читача, його роздратування вигаданим персонажем, що збігається із почуттями самого наратора, адресант і адресат – солідарні.

I did not like Mr Kelada. He was certain that you were as glad to see him as he was to see you. In your own house you might have kicked him downstairs and slammed the door in his face without the suspicion dawning on him that he was not a welcome visitor (Maugham, pp. 196–197).

Просторова фокалізація визначає позицію огляду, обрану автором. Вона є своєрідним кутом зору, ракурсом, що відкриває панорамний опис подій або лише миттєвість. Визначення часової фокалізації можна співвіднести з враженням читача від текстових подій, що рухаються швидко або повільно, одна за одною або ізольовано.

Встановлення просторово-часових відношень є одним із способів проникнення у весь світ дискурсу, розкритий у тексті. Лінгвістичні координати простору і часу визначають розташування вигаданих персонажів у вигаданому світі, фіксують їх положення у ньому, і в той же час відчиняють вікно для читача, вказуючи де і коли він може

їх зустріти. Дейктичні параметри локалізації в часі та просторі, опозиція "близько – далеко", позиція фокалізатора стосовно художнього тексту відіграють визначальну роль як у розумінні тексту, так і в скороченні наративної дистанції. Наприклад:

Now they could see quite plainly dark bush. Even the shapes of the umbrella ferns showed, and those strange silvery withered trees that are like skeletons... Now they could see the landing-stage and some little houses, pale too, clustered together, like shells on the lid of a box (Mansfield, p. 108).

Часовий дейктик *now* перетворює процес художньої комунікації на індивідуальну розмову автора із читачем, викликаючи в останнього відчуття реальності та очевидності такої розмови. Події і сцени, наратовані у формі своєрідного репортажу, викликають у читача враження близькості до наратора і до самого вигаданого світу.

У наступному прикладі наратор включає дейктичний центр читача *you* до вигаданої реальності, додатково застосовуючи теперішній наративний час, що створює ілюзію їх безпосередньої комунікації:

Whether you go to the rich mines of Rio Tinto, or to the bodegas of Jerez, to Seville or to Cadiz, it is the leisurely speech of beyond the Tweed that you hear (Maugham, p. 208).

Читач знаходиться поряд із персонажами, бачить те, що й вони, і одночасно – перебуває в часі, а отже, і просторі тексту (за аналогією МІ – ТУТ – ЗАРАЗ), в режимі "синхронного" часу.

Висновки: Обрана автором психологічна фокалізація є ієрархічно вищою за просторово-часову фокалізацію, і такою, що її організовує. Визначаючи усі форми наративної присутності, психологічна фокалізація є універсальним механізмом встановлення близькості між автором та читачем. Позиція фокалізатора, що визначає дейктичні параметри локалізації в часі та просторі, опозицію "близько – далеко", оцінне ставлення наратора до художнього тексту відіграє основну роль як у розумінні тексту, так і у скороченні наративної дистанції між автором та читачем, що результує у виникненні ситуації інтимізації між ними.

1. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – с. 361–373, 409–412. 2. Белхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. д-ра філол. наук : 10.02.04. / Л. І. Белхова // – К., 2002. – 476 с. 3. Ізер В. Процес читання:

феноменологічне наближення / Ізер В. // Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 1996. – С. 261–277. 4. *Лотман Ю. М.* Семиосфера. – С.П.: "Искусство-СПБ", 2000. – 704 с. 5. *Швачко С. О.* У царині номінативних та комунікативних одиниць / Швачко С. О. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 168 с. 6. *Шмид В.* Нарратология / Шмид В. – М. : Яз. слав. культуры, 2003. – 312 с. 7. *Bal M.* Narratology. Introduction to the Theory of Narrative. 2nd Edition / Bal M. – University of Toronto Press, 1999. – 254 p. 8. *Fowler R.* How to See through Language: Perspective in Fiction / R. Fowler // Poetics. № 11, 1982. – P. 213–235. 9. *Fowler R.* Linguistics and the Novel / R. Fowler – London: Methuen, 1977. – 141 p. 10. *MacLaury R.* Vantage theory: Cognitive linguistic applications // 6-th International Cognitive Linguistics Conference, Sweden, 10–16 July, 1999 : Abstracts. – Stockholm : Stockholm University Press. – 1999. – P. 94–95. 11. *Nelles W.* Getting Focalization into Focus / W. Nelles // Poetics Today. – 11. – 1990. – P. 365–382. 12. *Pouillon J.* Temps et roman / Pouillon J. – Paris : Gallimard, 1974. – 247 p. 13. *Rimmon-Kenan Sh.* Narrative Fiction. Contemporary Poetics. 2nd Edition / Sh. Rimmon-Kenan – Routledge. London and New York, 2002. – 192 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ: 14. *Henry O.* 100 Selected Stories (chosen by Sapper) / O. Henry. – Wordsworth Editions Limited, 1995. – 735 p. 15. *Mansfield K.* The Garden Party / Mansfield K. – Penguin Classics, 1998. – 192 p. 16. *Maugham S.* Sixty-Five Short Stories / Maugham S. – London : William Heinemann Limited and Octopus Books Limited, 1976. – 937 p.

Пальчевська О.С., к. філол. н., доц.,
Рівненський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти

МОТИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБРАЗНИХ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТАМИ- МІФОЛОГЕМАМИ ЧОРТ/ДИЯВОЛ

У статті розглядаються основні типи мотивації образних номінативних одиниць із компонентами-міфологемами "чорт/диявол". Автор виокремлює та аналізує декілька типів мотивації фразеологічних одиниць: індексальну, семантичну, стереотипну, прагматичну.

Ключові слова: мотивація, номінація, міфологема, образ.